

רמות החיסוי בישראל, 1968 ו-1972 עד 1974

יוסף ברוך *

1. מבוא

סקירה זו נועדה לעדכן את המחקר על מבנה החיסוי בישראל ב-1965 ו-1968¹, לשנים 1972—1974, ולבחון את השינויים שחלו בין תקופות אלו. המחקר לשנים 1965 ו-1968 ועדכנו בסקירה זו עוסקים בחיסוי הניתן לתחליפי יבוא לעומת סחורות יצוא, ובחיסוי היחסי הניתן לענפים השונים בתוך כל אחד משני סקטורים אלה. הדבר נעשה באמצעות מדדי חיסוי נומינליים ואפקטיביים. מדדי חיסוי נומינליים מודדים את ההפרשים, שבין המחירים המקומיים לעולמיים, של תפוקות, המיוצרות בארץ. מדדי חיסוי אפקטיביים אומדים את החיסוי, הניתן לערך המוסף, הנובע מייצור תפוקה נתונה. מדדים אלה משקפים גישה חדשה לתאוריית המכסים, שגובשה בשנות החמישים ובראשית שנות השישים². בניגוד לתאוריה המסורתית, שהניחה קיומם של מוצרים מוגמרים בלבד, מתחשבת גישה זו בקיומם של מוצרי ביניים ובאמצעי החיסוי המוענקים להם. במודל זה, מושפעות התשואות להון ולעבודה מייצור תפוקה כלשהי הן מהחיסוי הנומינלי, הניתן לתפוקה, והן מהחיסוי למוצרי הביניים. שיעורי חיסוי אלה מאפשרים לאמוד את התשואות להון ולעבודה בכל ענף אילו הוסרו כל המכסים על תפוקות ועל תשומות (ערך מוסף במחירים עולמיים). מדדי החיסוי הנומינליים והאפקטיביים, המובאים במאמר זה, למרות היותם בלתי מושלמים (הן בגלל בעיות אמידה והן בשל היותם מדדי שיווי משקל חלקי) מייצגים את הירידה (או העלייה) היחסית של התשואות להון ולעבודה (ערך מוסף) בענפים שונים, במשק שבו ננקטת מדיניות, שתכליתה התקרבות לסחר חופשי. מדיניות מעין זו אינה היפותטית, אם מביאים בחשבון את ההסכם עם השוק המשותף, שנחתם לפני כשנה ** בין הקהיליה האירופית לבין ישראל, ואת הדיונים לקראת הסכם סחר בין ארה"ב וישראל. ההתקדמות לכיוון סחר חופשי פירושה הורדה הדרגתית של מכסים ומסי יבוא אחרים,

* המחבר הוא כלכלן במחלקת המחקר של בנק ישראל. המחבר מודה למר שאול שור על עזרתו לכתובת מאמר זה.

** המאמר נכתב ב-1976.

¹ יוסף ברוך, מבנה החיסוי בישראל 1965 ו-1968, בנק ישראל, מחלקת המחקר, יוני 1976, ירושלים.

² ראה למשל: Clarence L. Barber, "Canadian Tariff Policy," *Canadian Journal of Economics and Political Science*, XXI (November 1955), pp. 513-30; Harry G. Johnson, "The Theory of Tariff Structure with Special Reference to World Trade and Development", in Harry G. Johnson and Peter B. Kenen, *Trade and Development* (Geneva: Librairie Droz, 1965), pp. 9-29; Bela Balassa, "Tariff Protection in Industrial Countries: An Evaluation", *Journal of Political Economy*, LXXIII (December 1965), pp. 573-94; and W. M. Corden, "The Structure of a Tariff System and the Effective Protection Rate", *Journal of Political Economy*, LXXIV (June 1966), pp. 221-37.

תמיכות ליצוא ומעורבות ממשלתית אחרת בנושא סחר החוץ³. תהליך ההשתלבות בשוק המשותף אמור להימשך כעשר שנים (1975—1985).

מבחינת ההשפעות על ייצור תחליפי יבוא, ניתן לחלק את הורדת המכסים על יבוא מאירופה לשניים: הפחתת המכסים הראשונה היא על יבוא סחורות אירופיות, שאינן מיוצרות בישראל. תהליך זה החל ב-1975, והמכס יבוטל כליל בזמן קצר יחסית (סוף 1979). השפעת הורדות מכס אלה על אופי הייצור המקומי הקיים תהיה מזערית⁴.

ההורדה השנייה מתייחסת ליבוא סחורות המיוצרות בישראל, ולכן עלולה להשפיע על מבנה הייצור המקומי. הורדת המכסים על יבוא זה תתחיל באופן משמעותי ב-1978, ותסתיים עם ביטול המכסים, לקרא סוף 1984 (ראה הערה 4).

לעומת זאת, המכס על סחורות יצוא תעשיתיות מישראל יופחת לאפס ביולי 1977, (פרט למכסות משוחררות ממכס לגבי מוצרי טכסטיל וכימיקלים מסוימים). כמו כן ניתנו הקלות משמעותיות במכסים על מוצרי חקלאות מיובאים מישראל.

רמת מכסי השוק המשותף על מוצרים תעשיתיים הינה נמוכה, יחסית, ולפיכך עשויה הסרת מכסים אלה לגרום להרחבה מוגבלת בלבד של היצוא הישראלי בתחום זה. מאידך גיסא, העדר הסכם על מוצרי חקלאות (ראשוניים ומעובדים) היה מקשה על התחרות של מוצרים ישראליים במוצרים של ארצות המזרח התיכון, הקשורות בשוק האירופי.

זה הרקע לשינוי הצפוי במבנה הסחר של ישראל, אשר יוביל להקטנת הפרשיות בשיעורי החיסוי בסקטור המייצר מוצרים סחירים⁵. הפרשיות זו מתבטאת בפזור רב של יחסי מחירים (מקומיים לעומת עולמיים) של מוצרים המיוצרים בענפים שונים. בעבודה זו אמדנו את הפרשי המחירים האלה. שכן הנחנו, כי ככל שהיחס בין המחירים המקומיים לעולמיים לגבי סחורות, שמייצר ענף נתון, יהיה גבוה יותר — כך יקשה על הענף להתאים עצמו לשינויים העתידיים לקראת סחר ללא מכסים, תמיכות והגבלות.

סיכום המחקר על מבנה החיסוי בישראל ב-1965 ו-1968

נסכם בקצרה את ממצאי המחקר על מבנה החיסוי בישראל בשנים 1965 ו-1968, כרקע לעבודה הנוכחית העוסקת בתקופה 1972 עד 1974.

את מבנה החיסוי בישראל בשנים 1965 ו-1968 איפיין בעיקר בידודו הניכר של הייצור המקומי — של תחליפי יבוא — מתחרות חיצוניות. מהנתונים המובאים להלן ניתן לעמוד על המידה הרבה של הבידוד: בשנים 1965 ו-1968 יוצרו ללא חיסוי נומינלי רק כ-14 אחוז מסך תחליפי היבוא במשק, וכשני שלישי מה-86 אחוז הנותרים, החסויים נומינלית, לא ניצבו בפני יבוא מתחרה. מכסים מונעים והגבלות יבוא כמותיות הם שחסמו את היבוא: הם העלו את המחירים המקומיים לרמות גבוהות בהרבה מאלה ששררו בשוק העולמי.

סקטור היצוא, לעומת זאת, נאלץ לפעול, באותן שנים, במחירים קרובים בהרבה למחירים העולמיים. כ-60 אחוזים מסך-כל המוצרים המיוצאים זכו בתקופה זו לחיסוי שלילי על הערך המוסף שלהם, אם לוקחים בחשבון את העובדה, ששער החליפין הרשמי דאז העריך את הל"י

³ ניתן לתאר זאת גם כתווזה לקראת שער חליפין אפקטיבי אחיד (ל"י לדולר) ליצוא ויבוא. כאשר מסירים מכסים ותמיכות, יעלה הרכיב הרשמי של שער החליפין האפקטיבי, בהנחה שנשמר עודף יבוא קבוע.

⁴ הורדות המכס יכולות לעכב ייצור תחליפי יבוא פוטנציאליים בישראל, המוגנים בחומות מכס גבוהות. האמנה בין השוק המשותף לישראל מאפשרת הטלת מכסים נמוכים, יחסית, לתקופות מסוימות, להגנה על "תעשיות ינוקא"; הסדר זה יסתיים בשנת 1989.

⁵ ישנם גם שירותים "סחירים", כמו הובלה אווירית וימית (בין-לאומית), תיירות וכו'. מאמר זה מתרכז במוצרים סחירים.

הערכת יתר. יצוא זה מקורו בענפים, אשר מכרו את רוב תפוקתם לחוץ לארץ (הדרים, יהלומים ומינרלים).

מאפיין נוסף של מבנה החיסוי בישראל, בשנים 1965 ו-1968, היה ההפרש בין רמות החיסוי לתחליפי יבוא ולמוצרי יצוא (הפרש נומינלי של 25 עד 30 אחוזים, ואפקטיבי של 50 אחוזים). הפרשיות זו לוותה בפיוור ניכר של שיעורי החיסוי בתוך מגזר תחליפי היבוא, ובמידה פחותה — בתוך מגזר היצוא (ראה נתונים על כך בלוח 1 להלן).

מקור נוסף לעיוותים היו הבדלי החיסוי בתוך ענפים, אשר שיווקו את מוצריהם הן בשוק המקומי והן בשוקי חוץ לארץ: החיסוי הניתן למוצרי יצוא היה, בדרך כלל, נמוך בהרבה מהחיסוי הניתן למוצרים ששוקו בארץ.

לוח 1

רמות החיסוי בשנים 1965 ו-1968

1968		1965		
EPI	NPI	EPI	NPI	
				מכירות מקומיות
1.76	1.40	1.63	1.39	ממוצע
0.90	0.29	0.79	0.29	סטיית תקן
51	21	48	21	מקדם שונות (אחוזים)
				יצוא
1.19	1.11	1.09	1.08	ממוצע
0.39	0.13	0.52	0.19	סטיית תקן
33	12	48	18	מקדם שונות (אחוזים)
				ענפים דו-שוקיים
2.09	1.48	1.90	1.46	תחליפי יבוא (ממוצע)
1.44	1.26	1.43	1.26	יצוא (ממוצע)

NPI — מדד חיסוי נומינלי.
EPI — מדד חיסוי אפקטיבי.
ראה הגדרות מלאות בעמודים 8 עד 10.

2. הפרשי מחירים נומינליים ואפקטיביים — הגדרות ושיטות מדידה

הפרשי מחירים נומינליים (או מדדי חיסוי נומינליים) מוגדרים כהפרשים בין מחירים מקומיים לעולמיים של תפוקות סחירות, שנגרמו עקב הטלת מכסים והגבלות על יבוא המתחרה עם תפוקות מקומיות, ועקב מתן תמיכות יצוא.

הפרשים של מחירי תפוקות מהווים אינדיקטורים להשפעות של מבנה החיסוי על הקצאת מקורות בתוך המשק, אך הבדיקה המתאימה ביותר של השפעותיהם הינה בחינת הקשר בין מבנה החיסוי לבין התמורות לגורמי הייצור, הון ועבודה. ניתן לערוך בחינה זו בדרך של אומדן הפרשי המחירים הנומינליים של תפוקות נתונות וכן של התשומות המשמשות לייצורן. הפרשי המחירים של התפוקות מצביעים על התמיכה לגורמי הייצור, שכן התפוקות נמכרות במחירים גבוהים ממחירי השוק העולמי (כשהמחירים העולמיים, במונחי המטבע המקומי, מחושבים על בסיס השער הרשמי). מצד שני, הפרש מחיר חיובי לגבי תשומות פירושו מס על התמורה לגורמי הייצור, היות והתשומות נקנות במחיר גבוה מזה השורר בשוק העולמי.

על בסיס הפרשי המחירים של תפוקות ותשומות ניתן לחשב הפרשי מחירים אפקטיביים. הפרשי מחירים אלה מאפשרים לאמוד (במסגרת של שיווי משקל חלקי) את התמורה לגורמי ייצור (ערך מוסף) במחירים עולמיים.

הדיון בעבודה זו על מבנה החיסוי בשנים 1972—1974 מתבסס בעיקר על הפרשי מחירים נומינליים, וזאת למרות היתרון שיש להפרשי מחירים אפקטיביים בהערכת ההשפעות של חיסוי על הקצאת מקורות במשק. הסיבה לכך הינה חוסר אומדנים מהימנים על הפרשי מחירים אפקטיביים, הנובע מהעדר לוחות תשומה-תפוקה לשנים הנדונות. לוח תשומה-תפוקה האחרון, הקיים לגבי המשק הישראלי, מתייחס לשנת 1968. מקדמי לוח זה שמשו לאומדני הפרשי מחירים אפקטיביים לשנים 1972—1974.⁶ אומדנים אלה מובאים בעבודתנו, רק לגבי קבוצות רחבות של ענפים, המייצרים תפוקות סחירות; לעומת זאת, רמת הפירוט של הפרשי מחירים נומינליים הינה רחבה למדי.

ראוי לציין, שבשנים 1965 ו-1968, היה קיים בישראל מיתאם גבוה בין הפרשי מחירים נומינליים לבין הפרשים אפקטיביים, בקבוצת הענפים בעלי חיסוי אפקטיבי הנמוך מ-100 אחוזים. חלקם של ענפים אלה בסך הערך המוסף של הסקטור, המייצר מוצרים סחירים, היה כשני שלישים.⁷ לפיכך ניתן להניח, שלגבי חלק הארי של התפוקות ב-1972—1974, הפרשי מחירים נומינליים הינם קירובים טובים להפרשי מחירים אפקטיביים. להלן מובא תיאור השיטה, שבה השתמשנו לאמידת רמות החיסוי הנומינלי והאפקטיבי.

א. שיטות החישוב של שערי חיסוי נומינליים

מדדי חיסוי נומינליים לתחליפי יבוא מוגדרים כאן כחס בין המחיר המקומי (החסוי) של מוצר נתון לבין מחירו בשוק העולמי (מחיר סי"פ בישראל בל"י, על פי השער הרשמי). אם המוצר הנדון מיובא ארצה בכמויות משמעותיות,⁸ חושבו הפרשי המחירים על בסיס שיעור המיסוי על יבוא המוצר. אם המוצר לא יובא, אולם יוצא בכמות משמעותית, חושבו הפרשי המחירים לפי היחס בין המחיר המקומי למחיר היצוא סי"פ. אם המוצר הנדון לא יובא או יוצא בכמות משמעותית, הוערכו הפרשי המחירים על בסיס מחיר המוצר בשווקים העולמיים. מדדי ההגנה הנומינליים ליצוא הוגדרו כחס בין ערך סחורת היצוא, במחירי יצרן (כולל כל התמיכות ליצוא), לבין ערכה פו"ב לפי שער החליפין הרשמי. התמיכות ליצוא מורכבות מתמיכה ישירה (החזרי מסים עקיפים), הישבון ותמיכות ענפיות. הקרנות הענפיות פועלות למעשה רק בענף הטכסטיל וההלבשה. נוסף על כך, ניסינו במחקר זה לתת מושג על סדרי הגודל של התמיכה הגלומה באשראי (לזמן קצר) ליצוא, הניתן במטבע מקומי ובשער ריבית נמוך.

שער החליפין הרשמי בשנים 1972—1973 היה 4.20 ל"י לדולר ארה"ב, ועל רוב היבוא (סחורות) שולם היטל ביטחון בשיעור של 20 אחוזים. לקראת סוף 1973 הועלה היטל זה ל-25 אחוזים, וביוני 1974 ל-35 אחוזים. לפיכך החלטנו להשתמש בשער של 5.04 ל"י לדולר (4.20×1.20) כשער חליפין רשמי לשנים 1972—1973. לגבי 1974 השתמשנו בשער של 5.64 ל"י, שהוא השער הרשמי הממוצע, כולל היטל. מכאן, שהשערים הנומינליים והאפקטיביים במאמר

⁶ כאשר תסתיים עריכת הלוח לשנת 1972, אפשר יהיה, על בסיס המקדמים בו, לחשב מחדש את שיעורי החיסוי האפקטיביים.

⁷ ראה י' ברוך, שם, עמ' 69—71.

⁸ הגדרנו יבוא סחורות משמעותי אם היקף היבוא גדול מ-10 אחוזים מסך כל זמינות הסחורות (יבוא וייצור מקומי).

משקפים את גובה החיסוי מעל לשער הרשמי, כולל היטל; כך, למשל, מוגדרות תמיכות ליצוא כתמיכה מעל 5.04 ל"י לדולר ב-1972—1973, ומעל ל-5.64 ל"י ב-1974. מספר המוצרים, שלגביהם חישבנו את שער ההגנה הנומינלי בשנים 1972—1974, דומה למספר שחושב במחקר לגבי השנים 1965 ו-1968, כלומר כשלוש מאות מוצרים בכל שנה. שערים אלה שימשו לחישוב שערי החיסוי האפקטיביים בשיטה שתואר בהמשך. שיעורי חיסוי נומינליים ממוצעים (לפי ענף וסקטור) של מכירות לשוק המקומי, לשנים 1973 ו-1974, חושבו על בסיס של משקלי מכירות ב-1972 (לשנה זו ערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה סקר תעשייה מפורט). לעומת זאת, שערי החיסוי הנומינליים הממוצעים ליצוא חושבו לכל שנה בנפרד, על בסיס ערכי היצוא השנתיים.

ב. שיטות החישוב של שערי חיסוי אפקטיביים

מדי החיסוי האפקטיביים חושבו לגבי השנים 1972—1974 על בסיס מקדמי לוח תשומה-תפוקה 1968, שהוא, כאמור, לוח תשומה-תפוקה האחרון שקיים למשק הישראלי. באומדני חיסוי אפקטיביים אלה גלומה ההשפעה של שינויים ברמות החיסוי הנומינליות, הניתנות לתפוקות המיוצרות בשוק המקומי, אולם המקדמים המקומיים של לוח 1968 נשמרים כקבועים. (ראה להלן דיון על ההנחות שביסוד השימוש בלוח 1968). שערי החיסוי האפקטיביים (EPR) לתקופה j , שמחירה המקומי ליצרן הוא יחידה, מוגדרים כאן כדלהלן:

$$(1.1) \quad EPR = (w_i/v_j) - 1$$

כאשר w_i ו- v_j הם מקדמי ערך מוסף בייצור j במחירים מקומיים ועולמיים, בהתאמה. להלן הנוסחאות לגבי חישוב מקדמי הערך המוסף:

$$(1.2) \quad w_j = 1 - (\sum_i d_{ij} + \sum_i t_{aij} + \sum_i m_{ij} + \sum_i t_{mij})$$

$$(1.3) \quad v_j = \frac{1}{1 + t_j} - (\sum_i \frac{d_{ij}}{1 + t_{ij}} + \sum_i m_{ij}),$$

כאשר d , m הן תשומה ליחידת תפוקה, המיוצרת בשוק המקומי ומיובאת, בהתאמה, במחירי יצרן (סי"פ לגבי יבוא). t_m , t_a מס על יחידה מקומית ומיובאת, בהתאמה. t — שערי החיסוי הנומינליים.

j מציין תפוקת המוצר ה- j , ו- ij מציין את תשומת i לייצור j . באומדני EPR לשנים 1972—1974 הנחנו, שמקדמי תשומה-תפוקה המקומיים לשנים הנדונות זהים אלה המתקבלים מלוח תשומה-תפוקה 1968. עובדה זו מתייחסת למקדם הערך המוסף המקומי (w_j) ולכל המקדמים הנחוצים לחישוב זה, המופיעים בסוגריים בנוסחה (1.2) לעיל⁹. הקביעה, ש- w_j בשנים 1972—1974 היה שווה ל- w_j בשנת 1968, מניחה את ההנחות הבאות שאנו מודים כי הן חזקות למדי.

(א) לא היו שינויים במקדמים הכמותיים.

(ב) לא היו שינויים במחירים היחסיים (תפוקה לעומת תשומות, ובתשומות עצמן).

מקדמי הערך המוסף במחירים עולמיים (v_j) הוערכו על בסיס של t_j ו- t_{ij} ממוצעים עבור

⁹ לגבי תמיכות מקומיות מסויימות (למים, לחלב ולמספוא) בדקנו האם שיעור התמיכה השתנה דרסטית מ-1968 ל-1972; וקבלנו תשובה שלילית.

כל ענף (נוסחה 1.3). לשערים ממוצעים אלה הגענו בעזרת שיעורי החיסוי הנומינליים לסחורות הנכללות בתפוקת הענף. שיטה זו של מדידת שערים הובאה בפיסקה קודמת¹⁰. יש לציין, כי המקדמים המקומיים בלוח תשומה-תפוקה 1968 מתייחסים לתפוקות המוערכות מחירי השוק המקומי. התפוקות ליצוא בלוח הוערכו במחירים מקומיים באמצעות אומדני הפרשי מחירים Pd/Pe ו- Pe הם מחירים מקומיים ליצורן של סחורה הנמכרת בשוק המקומי או מיוצאת).

כדי להשתמש במקדמי תשומה-תפוקה של נוסחה (1.2), המתייחסת למכירות בשוק המקומי, להערכת שערי החיסוי האפקטיביים ליצוא, עלינו לשנות את נוסחה (1.2) כדלהלן: את ארבעת מקדמי התשומה $(\sum d_{ij} + \sum td_{ij} + \sum m_{ij} + \sum tm_{ij})$ נסמן כ- $\sum a_{ij}$. ואז תיכתב נוסחה (1.2) בצורה מחודשת:

$$(1.4) \quad w_j^a = 1 - \sum a_{ij}$$

נוסחה (1.5) המובאת כאן זהה לנוסחה לגבי ערך מוסף מקומי, הנובע מייצור ליצוא, כאשר מחיר המוצר ליצוא (Pe) נמוך, או גבוה, ממחיר המוצר הנמכר בשוק המקומי (Pd) .

$$(1.5) \quad w_j^e = 1 - (\sum a_{ij} \cdot Pd/Pe)$$

פירוש הדבר, שמקדם של התשומות ליחידת תפוקה ליצוא יהיה גבוה יותר בהפרש המחיר יצוא/שוק מקומי כאשר $Pe < Pd$, או נמוך כאשר $Pe > Pd$. במקרה הראשון, יהיה מקדם הערך המוסף המקומי במכירות ליצוא נמוך מהמקדם המקביל במכירות לשוק המקומי, ולהיפך במקרה האחרון¹¹. למקדמי הערך המוסף במחירים עולמיים הגענו בדרך המקובלת:

$$(1.6) \quad v_j^b = \frac{1}{1 + t_j^a} - \sum \frac{a_{ij}}{1 + t_{ij}}$$

$$(1.7) \quad v_j^e = \frac{1}{1 + t_j^e} - \sum \frac{a_{ij} (Pd/Pe)}{1 + t_{ij}}$$

3. מימצאים אמפיריים

נבחן להלן את מבנה החיסוי בשנים 1972—1974, תוך השוואות מסויימות למבנה החיסוי ששרר בשנת 1968.

תחילה עלינו לציין, שלא ניתן להשוות את רמות החיסוי המוחלטות שבין שתי תקופות זמן, היות והן מושפעות מגובה שער החליפין הרשמי, הנקבע בידי הממשלה. השפעתה של עלייה בשער זה וההשפעת עלייה אחידה בשיעורי מכס ובתמיכות ליצוא: תוצאת שני מהלכים אלה

¹⁰ בעבודתו של י" ברוך, הנזכרת לעיל, נמצא בפרק 2 תיאור מפורט של שיטות הישוב שער החיסוי הנומינלי והאפקטיבי לשנים 1965 ו-1968.

¹¹ אם מניחים ש- Pd שווה ל-1, יהיה w_d (מקדם הערך המוסף הנובע ממכירת יחידת תפוקה בשוק המקומי) שווה ל- $1 - \sum a_{ij}$, אם נניח, שמחיר יחידת תפוקה המיועדת ליצוא (Pe) שווה ל-1, ואם $Pd \neq Pe$ יהיה w_e (מקדם הערך המוסף הנובע מיחידת יצוא) שווה ל- $1 - \sum a_{ij} (Pd/Pe)$, יש להכפיל את $\sum a_{ij}$ בגורם Pd/Pe , בגלל ההנחה שלכל יחידת תפוקה פיזית דרושות אותן תשומות ליצור, ללא קשר אם התפוקה מופנית לשוק המקומי או מיוצאת.

הינה עלייה נתונה בשער החליפין האפקטיבי של היבוא (ותחליפי יבוא) ושל היצוא¹²; אולם העלייה בשער החליפין הרשמי אינה משפיעה על רמות החיסוי, ואילו העלייה בשיעורי מכס ותמיכות ליצוא מעלה את שיעורי החיסוי של המוצרים הסחירים במשק.

ניתן לראות זאת בבירור אם מגדירים את רמות החיסוי¹³ כ- Pd/Pw , כש- Pd ו- Pw מתייחסים למחירים מקומיים ועולמיים, בהתאמה. שני מחירים אלו מוערכים במונחי המטבע המקומי (לירות ישראליות) היות ו- $Pd = Rp\$(1 + t)$ ו- $Pw = Rp\$\$$, כש- R הינו שער החליפין הרשמי, ו- t שיעור המכס או שיעור התמיכה ביצוא.

שינוי ב- R או שינוי דומה ב- t אינם שונים מבחינת ההשפעות הריאליות, שכן בשני המקרים יהיה שיעור הפיחות (Pd ל- $\$$) זהה, — אולם רמות החיסוי, כפי שהגדרנו אותן (Pd/Pw) יושפעו משינויים ב- t , אך לא משינויים ב- R .

בגלל האמור לעיל, תתבסס ההשוואה בין שיעורי החיסוי בשנת 1968 לבין אלה בשנים 1972—1974 על השינויים שחלו בפיוזר שערי החיסוי. לגבי התקופה 1972—1974 כשלעצמה, נעסוק ברמות החיסוי של סקטורים וענפים שונים במשק, וחלק זה של העבודה מצביע על מידת פגיעותם של ענפים שונים מתהליך החשיפה, שתלווה להשתלבות ישראל באזור הסחר החופשי של אירופה.

הממצאים העיקריים בהשוואת התקופה 1972—1974 ל-1968 הם:

- (א) בין שתי התקופות חלה הקטנה משמעותית בהפרשיות בין החיסוי, הניתן למגזרי תחליפי יבוא, לבין היצוא¹⁴;
- (ב) ההפרשיות בתוך סקטור היצוא הצטמצמה במידת מה, אך נשארה בעינה במגזר תחליפי היבוא.

בעית פיוזר שיעורי החיסוי, עם השלכותיה על הקצאת מקורות במשק, היתה חריפה יותר במיגזר תחליפי יבוא הן בתקופה השנייה, והן בשנת 1968. סיבת הדבר נעוצה בעובדה, שהרמות המוחלטות של רמות הפיוזר במגזר זה היו גבוהות מאלו שביצוא.

מדדי הפיוזר, שהשתמשנו בהם לגבי מגזר תחליפי היבוא, היו שונות ומדד ג'יני של אי-שוויון. השימוש במדד ג'יני כאן מחייב הסבר¹⁵: ראינו בתפוקות במחירים עולמיים (בדולרים או ב"ל", בשער רשמי) כמקבלי הכנסות אי-שוויוניות, המתבטאות בערכי אותן התפוקות במחירים מקומיים (חסויים); כלומר, במונחי עקומת לורנץ, רשמנו בציר האופקי את התפוקות במחירים עולמיים (באחוזים), כשתפוקות אלו מודרגות לפי גובה החיסוי הנומינלי; בציר האנכי רשמנו את ערכי אותן התפוקות (באחוזים) במחירים מקומיים. בציוז כגון זה, קו השוויון המוחלט (אפס פיוזר) הינו האלכסון; על קו זה, כל דולר תפוקה מקבל תמורה זהה במונחי ל"י בשוק המקומי. בכל מצב של אי-שוויון (פיוזר חיובי), נמצאת עקומת לורנץ מתחת לקו האלכסוני — ושיפוע העקומה גדל עם עליית הפיוזר של שיעורי החיסוי. מדד ג'יני מודד את השטח שמתחת לעקומת לורנץ.

טורים (8) ו- (9) בלוח (2) מראים את צמצום הפרש ברמות החיסוי הממוצעות (נומינליות ואפקטיביות) של שני המגזרים העיקריים במשק: תחליפי יבוא ומוצרי יצוא. הפרש הנומינלי ירד מ-23 אחוזים ב-1968 ל-8 אחוזים ב-1974, והפרש האפקטיבי ירד מ-50 אחוזים ב-1968

¹² שערי חליפין אפקטיביים מודדים את סך יחידות המטבע המקומי, ששילמו היבואנים ושקבלו היצואנים, עבור כל יחידת מטבע חוץ.

¹³ רמות החיסוי הן נומינליות או אפקטיביות, אם הן מתייחסות לתפוקה או לערך מוסף.

¹⁴ אומדני היצוא אינם כוללים יהלומים, היות והיו לנו ספקות לגבי אמינות מדדי החיסוי הנומינליים והאפקטיביים של יצוא מצר זה בשנים 1972—1974: בתקופה זו היו שני המדדים הללו קטנים מאחד — דבר המעיד על אפליה נגד יצוא יהלומים. קשה לקבל עובדה זו ללא מחקר נוסף על ענף זה.

¹⁵ תודתי נתונה למר אורי ליטוין, שהעלה את הרעיון להשתמש במדד זה למטרת בדיקת נושא הפיוזר.

ל-27 אחוזים ב-1974. רצוי לציין, שהפרשיות זו היתה מצומצמת אף יותר אילו היו אומדני החיסוי ביצוא כוללים את התמיכות לאשראי המסובסד (לזמן קצר).
 לוח 3 מביא את סטיות התקן ומקדמי השונות של רמות החיסוי הנומינליות לשנים 1968 ו-1972—1974. בעוד שפיזור הרמות נשאר ללא שנוי במגזר תחליפי היבוא,¹⁶ חלה ירידה מסוימת בפיזור של רמות החיסוי בסקטור היבוא. הלוח מביא גם את ערכי מדד גייני לשנים 1968 ו-1972.¹⁷

לוח 2

מדדי חיסוי — תחליפי יבוא ויצוא (פרט ליהלומים), 1965, 1968, 1972—1974

השנה	R	EPI_d	NPI_d	EPI_x	NPI_x	EPI_x^*	NPI_x^*	(2)/(4)	(3)/(5)
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1965	3.00	1.39	1.69	1.13	1.13	—	—	1.23	1.50
1968	3.50	1.41	1.85	1.17	1.17	—	—	1.21	1.45
1972	5.04	1.27	1.52	1.08	1.08	1.10	1.10	1.17	1.45
1973	5.04	1.21	1.38	1.11	1.11	1.20	1.14	1.11	1.23
1974	5.64	1.14	1.42	1.06	1.06	1.20	1.08	1.08	1.27

R — שער חליפין רשמי.

NPI_x NPI_d — מדדי חיסוי נומינליים לתחליפי יבוא וליצוא, בהתאמה.

EPI_x EPI_d — מדדי חיסוי אפקטיביים לתחליפי יבוא וליצוא, בהתאמה.

* — מתייחס לאומדנים הכוללים תמיכות דרך אשראי מוזל.

לוח 3

מדדי פיזור להפרשי מחירים נומינליים, 1968 1972—1974

השנה	סטיות תקן	מקדם השונות (אחוזים) ¹	מדד גייני
	d	x	d
1968	0.29	12	0.53
1972	0.27	8	0.57
1973	0.31	9	—
1974	0.30	7	—

¹ יחס "סטיות התקן/ממוצע".

¹⁶ לגבי מגזר תחליפי היבוא, בדקנו האם השונויות בשנים 1972, 1973 ו-1974 נבדלות מהשונויות בשנת 1968.

התשובה היתה שלילית. כיוון שלא יכולנו לדחות את ההשערה, ש- $\sigma_{68}^2 = \sigma_{72}^2 = \sigma_{73}^2 = \sigma_{74}^2$

(ברמת מובהקות של 5 אחוזים), השתמשנו לצורך הבדיקה במבחן F.

¹⁷ הנוסחה שהשתמשנו בה במדד גייני, המודד את השטח מתחת לעקומת לורנץ, היא:

$$\frac{1}{2} - \sum_{i=1}^n \frac{(Y_i + Y_{i+1})(X_i - X_{i-1})}{2}$$

n — מספר הקבוצות עם שער חיסוי נתון;

Y_i, X_i — אחוז התפוקה בקבוצה i, במחירים עולמיים ומקומיים, בהתאמה.

ערכי תחליפי יבוא * — מצטברים, במחירים מקומיים
ועולמיים, 1968 ו-1972

(אחוזים)

מחירים עולמיים 1968 ו-1972	מחירים מקומיים 1968	1972
7.0	5.0	4.6
14.2	10.4	10.2
19.7	14.9	14.6
25.8	20.0	19.7
30.6	24.1	23.9
36.6	29.7	29.8
43.4	36.0	35.3
49.0	41.2	40.5
54.3	46.5	45.6
59.0	51.3	50.3
64.0	56.5	55.4
67.3	60.1	53.9
71.5	64.8	63.4
77.5	71.6	70.3
82.3	77.2	76.3
86.5	82.2	81.6
91.3	88.0	88.0
100.0	100.0	100.0

* ערכי תחליפי היבוא מודרגים לפי גובה החיסוי הנומינלי (מנמוך לגבוה).

לוח 4 מציג את הנתונים שמהם ניתן לשרטט שתי עקומות לורנץ: אחת המשקפת את פיזור השערים בשנת 1968, ואחת בשנת 1972. נתונים אלה מלמדים, ששתי עקומות לורנץ קרובות מאוד זו לזו, ושבנקודות מסוימות הן חותכות זו את זו, ולפיכך אין טעם לשרטטן. יש לציין, שמדד ג'יני, כמדד השונות, לא הראה שינוי בפיזור שיעורי החיסוי הנומינליים בין שתי התקופות.

א. תחליפי יבוא

מטרת פרק זה היא לבדוק את שערי החיסוי בשנים 1972—1974 בשישה סקטורים עיקריים, ובפירוט רב יותר — בענפים. בדיון זה נצביע על הענפים, שפעלו במסגרת הפרשי מחירים (מקומיים ביחס לעולמיים) סבירים, כששער החליפין הרשמי הוא נתון; כמו כן נצביע על ענפים, שהפרשי מחיריהם גבוהים במידה כזו שתיצור בעיה בתקופת הורדת מכסים והשוואתם. בדיון מסוג זה מניחים, שהממשלה מאפשרת לענפים שונים במשק רמות חיסוי שונות, לפי יכולתם של ענפים אלה להתחרות ביבוא.

ראשית יש להדגיש, שכשליש מהמוצרים הסחירים, המיועדים לשוק המקומי, יוצרו ברמת הפרשיות מחירים נמוכה למדי (עד 15 אחוזים, כשהשיעור הממוצע היה כ-30 אחוזים). אם צוברים את ערך התפוקה המיוצרת בהפרשי מחירים עד 25 אחוזים, נכללת בקטגוריה זו כמחצית מערך התפוקות הנמכרות בשוק המקומי (ראה לוח 5).

מכירות בשוק המקומי ב-1972, ערכים
מצטברים לפי מדדי חיסוי נומינליים *
(אחוזים)

מכירות	מדדי חיסוי נומינליים
3.5	0.75—0.94
10.5	0.95—1.04
32.1	1.05—1.14
51.8	1.15—1.24
69.1	1.25—1.34
71.2	1.35—1.44
76.3	1.45—1.54
86.4	1.55—1.64
90.9	1.65—1.74
96.4	1.75—1.84
96.4	1.85—1.94
100.0	1.95—2.05

ממוצע : 1.32

חציון : 1.24

* ממוצע של מדדים לשנים 1972, 1973 ו-1974 (על בסיס השער הרשמי של 5.04 ל"י לדולר).

החלק הגבוה, יחסית, בסך המכירות המקומיות של המוצרים המיוצרים בהפרכי מחירים נמוכים, מקורו, חלקית, במחירים הגבוהים, ששררו בשוק העולמי למוצרים מסוימים, כגון כותנה גולמית, מטווי כותנה, סוכר, בשר ומוצרים כימיים. ירידה במחירי מוצרים אלה כשיתר הנתונים קבועים, היתה מעלה את רמת הפרשיות המחירים.

1. חקלאות

ענפים מסוימים בסקטור החקלאות, שמחירי מוצריהם בשוק המקומי היו בעבר גבוהים במידה ניכרת ממחיריהם בשוק העולמי, הפכו בתקופה 1972—1974 לבעלי כושר ייצור במחירים הקרובים למחירים העולמיים. הסיבה לשינוי זה נעוצה בעליית המחירים העולמיים של מוצרי ענפים אלה (כותנה, חיטה, בשר בקר, בשר עוף); עם זאת, ניכרת בשנת 1974 נסיגה מסוימת ממגמה זו.

ענפי הבנות והדייג המשיכו לייצר במחירים גבוהים, יחסית, מהמחירים העולמיים, בעוד שהמחירים ברוב הענפים החקלאיים האחרים (ירקות, פרי הדר ופירות אחרים) היו בני תחרות, כבעבר, עם המחירים בשוק העולמי.

2. מזון, טבק ומשקאות¹⁸

רוב ענפי סקטור זה ייצרו, כבעבר, במחירים גבוהים מאלה שבשוק העולמי: שוקולד וממתקים, נסי-קפה, שמן צמחי, בירה ומשקאות חריפים. ענף אחד, הסוכר, שיפר את מצבו בעקבות עלייה ספקולטיבית במחירי המוצר בשוק העולמי.

¹⁸ שיעורי החיסוי הממוצעים שבסקטור זה אינם לוקחים בחשבון את ענף מוצרי חלב (חמאה וגבינות). ככל התקופות, היה לענף זה ערך מוסף שלילי, במחירים עולמיים.

לוח 6

מדדי חיסוי לתחליפי יבוא וליצוא, לפי מגזר, 1968 ו-1972 עד 1974

משקלות ⁶	EPI ²				NPI ¹				
	1974	1973	1972	1968	1974	1973	1972	1968	
									תחליפי יבוא
21	1.27	0.98	1.17	1.56	1.02	0.96	1.04	1.26	חקלאות
10	1.22	1.46	1.53	2.45	1.01	1.15	1.18	1.30	מזון וטבק ³
21	2.00	1.81	1.85	2.37	1.39	1.36	1.43	1.72	טקסטיל, הלבשה
8	1.31	1.24	1.37	1.71	1.17	1.23	1.29	1.42	תעשיות קלות ⁴
16	1.73	2.05	1.93	2.56	1.21	1.38	1.35	1.52	מינרלים, כימיה ⁵
24	1.30	1.43	1.56	1.59	1.13	1.25	1.30	1.36	מתכת ומוצרי מתכת
100	1.42	1.38	1.52	1.85	1.14	1.21	1.27	1.41	סך הכול
									יצוא
15	1.17	1.17	1.12	1.26	1.03	1.06	1.04	1.13	חקלאות
9	1.29	1.05	0.98	1.09	1.02	1.06	1.03	1.11	מזון וטבק ³
15	1.11	1.40	1.05	1.61	1.19	1.27	1.24	1.38	טקסטיל והלבשה
38	1.50	1.37	1.23	1.64	1.10	1.16	1.12	1.35	תעשיות קלות ⁴
18	1.05	0.97	0.98	1.19	1.03	1.06	1.03	1.12	מינרלים, כימיה ⁵
5	1.06	0.89	0.84	0.98	1.03	1.06	1.03	1.10	מתכת ומוצרי מתכת
100	1.12	1.12	1.05	1.28	1.05	1.11	1.08	1.17	סך הכול

¹ מדד חיסוי גומינלי.

² מדד חיסוי אפקטיבי.

³ ללא ענפי מוצרי חלב ומזון לנמ"א.

⁴ ללא ענפי נגרות בניין

⁵ ללא ענפי מלט, סיד וחומר.

⁶ מכירות במחירים מקומיים ליצואן (ממוצע 1972—1974).

בענף שימורי ירקות ופירות (פרט להדרים) לווה הגידול בתפוקתו בשנים אחרונות בעליית כושרו התחרותי.

3. טקסטיל, הלבשה ומוצרי עור

השינוי הבולט ביותר במגזר זה אירע בענף חוטי כותנה. מכירות מוצר זה בשוק המקומי היו, בעבר, חסויות באמצעות הגבלות יבוא, והמכירות לשווקים חיצוניים נתמכו בשיעורים העולים על אלו של יתר ענפי היצוא. בשנים 1972—1974 היו מחירי מוצר זה בשוק המקומי נמוכים מהמחירים המקבילים בחו"ל, כך שמדדי החיסוי הנומינליים והאפקטיביים של החלפת יבוא מוצר זה היו פחות מאחד.

גם כאן היתה סיבת הדבר העלייה החדה במחירי חוטי כותנה בשוק העולמי, כשהממשלה מונעת, באמצעות פיקוח את העלייה המקבילה במחירים מקומיים. פיקוח זה היה אפקטיבי ואסר על יצוא, כל עוד לא סופקו במלואם צרכי המפעלים המקומיים.

ההפרשים בין המחירים המקומיים לעולמיים ביתר ענפי הטקסטיל וההלבשה¹⁹ היו גבוהים למדי: ההפרשים הנומינליים היו בין 60 ל-100 אחוזים, וההפרשים האפקטיביים — גבוהים אף יותר. במגזר זה, היה ענף בדי כותנה בלתי יעיל במיוחד: הוא קנה אחת מתשומותיו (חוטי כותנה), במחירים נמוכים מאלה שהיו נהוגים בשוק העולמי, אך הדבר לא התבטא בהפחתת הפרשי המחירים הנומינליים של תפוקותיו.

באחד מענפי העור, ענף הבורסקאות, היה הפרש המחיר הנומינלי (מקומי ביחס לעולמי) בטווח סביר (15 עד 20 אחוזים); בענף אחר, ייצור נעליים, היו הפרשי המחירים גבוהים יחסית (בטווח של 30 עד 60 אחוזים).

4. תעשיות קלות

תחליפי היבוא המיוצרים במגזר זה הם: עץ לבד, רהיטים ומוצרי נייר וקרטון²⁰. ענף עץ לבד הינו ענף נוסף, אשר נעשה תחרותי יותר עקב עליית מחירי המוצר בחו"ל. כתוצאה מכך בוטלה הקרן הענפית, אשר מימנה תמיכה ביצוא באמצעות היטלים שנגבו מתשומות המיועדות לתחליפי יבוא. בתקופה הנדונה נע הפרש המחיר הנומינלי בין 5 ל-15 אחוזים. בנקודות זמן מסוימות, היה המחיר שנקבע בידי הממשלה לגבי השוק המקומי נמוך מהמחיר שניתן היה להשיגו בשווקים חיצוניים.

גם ענף אחר במגזר זה, שייצר תשומות — נייר וקרטון בסיסי — פעל אף הוא בטווח הפרשי מחירים נמוכים יחסית (15 עד 25 אחוזים). לעומת זאת, הענפים המשתמשים בתשומות אלה, לייצור מוצרים מוגמרים — ענפי הריהוט ומוצרי נייר וקרטון — פעלו בטווח הפרשי מחירים גבוהים יחסית. הפרשים אלה בענף מוצרי נייר וקרטון נעו בסביבות 30 אחוזים, ובענף הריהוט, — בטווח של 40 עד 60 אחוזים.

5. מינרלים וכימיקלים²¹

אחד הענפים המרכזיים במגזר זה, ענף כימיה בסיסית, אשר חלקו בסך כל המכירות המקומיות היה כ-13 אחוזים בשנת 1972, פעל בתקופה הנדונה במחירים שווים, או נמוכים,

¹⁹ 221 — חוטי צמר, 222 — חוטים סינתטיים, 223 — בדי כותנה וצמר, 225 — מוצרי סריגה, 230 — הלבשה עליונה.

²⁰ מהבדיקה השמטנו את ענף נגרות בניין ומוצרי עץ אחרים (ענפים 241, 242, 244), בגלל אופיים הבלתי סחיר כמעט של מוצרים אלה. ענף קטן אחר שהושמט הוא ענף מכשירי כתיבה וציוד למשרדים ולבתי ספר, בשל חוסר נתונים מהימנים; למרות זאת, ניתן לומר, שענף זה הוא אחד הענפים שמחירי תפוקתם גבוהים בהרבה מהמחירים המקובלים בשוק העולמי (כ-60 אחוזים לערך).

²¹ למעט ענפי המלט, חמר וסיד, כיוון שמוצרים אלה הינם בעלי אופי בלתי סחיר כמעט.

מאלו ששררו בשוקי חו"ל. ענף זה היה בעבר חסוי במידה משמעותית הן באמצעות מכסים והן באמצעות הגבלות יבוא.

מוצרים מסוימים בענף זה (הכולל דשנים, פיווי.סי, פוליאטילן, פיה וכו') נמכרו, בפיקוח ממשלתי, במחירים נמוכים מאלו שהושגו בשוקי יצוא (פיווי.סי, למשל); תופעה זו גרמה לסיבסוד היצרנים המקומיים, המשתמשים בתשומות הענף — כגון תעשיית מוצרי הפלסטיק, שאיננה יעילה במונחי הפרשי מחירים מקומיים ביחס לעולמיים.

הרמה הנמוכה של הפרשי מחירים בענף הכימיה הבסיסית נעוצה בחלקה במשבר הנפט, ובעליית המחירים שנתלוותה למשבר זה. בניגוד לענפים אחרים, נשמרו הפרשי מחירים אלה עד לסוף שנת 1974.

שלא כבעבר, פעלו בשנים 1972—1974 ענפי מוצרי אסבסט, זכוכית וחומרי הדברה בטווח מחירים סביר (פחות מ-20 אחוזים נומינלית); גם כאן נבע הדבר מעליית המחירים בעולם באחד הענפים (זכוכית). שיפור זה נעלם בשנת 1974.

במגזר זה מצויים גם ענפים, שהמשיכו לייצר בהפרשי מחירים נומינליים (ואפקטיביים) גבוהים מהמוצע: מוצרי פלסטיק²² (60 עד 100 אחוזים), מוצרי גומי (40 אחוזים), צמיגים (25 עד 30 אחוזים), תרופות (40 עד 60 אחוזים) וצבעים (55 אחוזים). כל המוצרים הללו הינם מוצרים סופיים, ואינם מוצרי ביניים.

6. מוצרי מתכת

במחקר על החיסוי בתקופה 1965 ו-1968, נעשתה הפרדה בין מוצרי מגזר זה, המיועדים להשקעה, לבין אלה המיועדים לצריכה. אשר למוצרי הקבוצה האחרונה, נמצא שמוצרי תצרוכת בני-קיימא (מכונות כביסה, מקררים, מקלטי טלוויזיה, תנורים, מכונות, ציוד תאורה וכו') יוצרו במחירים גבוהים בהרבה ממחיריהם העולמיים. מצב זה נמשך גם בשנים 1972—1974: מחיריהם המקומיים היו גבוהים ב-70 עד 90 אחוזים בממוצע מהמחירים המקבילים בעולם.

במוצרים המיועדים להשקעה, לא נהנה מגזר המשנה — מכונות לתעשייה, לבניין ולחקלאות — מחיסוי, והמשיך למכור, בדומה ל-1968, במחירים שווים, או גבוהים במקצת, מהמחירים העולמיים. בכך נמשכה המדיניות, שנועדה לתמוך בהשקעות על חשבון החלפת יבוא אפשרית. יש לציין במגזר זה שני ענפים, שפעלו בעבר בטווח הפרש מחירים ניכר, ואשר השתייכו בתקופה 1972—1974 לקבוצת הענפים בעלי חיסוי נומינלי מתחת ל-20 אחוזים. ענפים אלה ייצרו מוטות ברזל לבנייה וצינורות ברזל ופלדה. גם במוצרים אלה נוצר מחסור בשווקים הבין-לאומיים, שהביא לעליית מחירים. לגבי מוטות ברזל, הועלה המחיר בפיקוח בשוק המקומי בשנת 1973, על ידי הטלת מס, כדי להשוותו למחיר יבוא סי"פ.

ציון לעיל, שלא חל שינוי בין 1968 לבין 1972—1974 במדדי הפיזור של תחליפי יבוא; לעומת זאת, חל שינוי חד בדירוג הענפים על פי שיעורי חיסוי נומינליים. מקדם מיתאם הדירוג של ספירמן (r_s) היה 0.45, 0.47 ו-0.38, בהשוואת שנת 1968 לשנים 1972, 1973 ו-1874, בהתאמה. רמת המובהקות של r_s היתה בין 0.001 ל-0.002. כיון שמקדמי מיתאם הדירוג להשוואת השנים 1972—1974 בינם לבין עצמם היו בטווח של 0.80—0.94, ניתן לראות תקופה זו כיחידה שונה, מבחינת הדירוג, מהשנים 1965 ו-1968²³ (ראה לוח 7).

²² עם מוצרי הפלסטיק ניתן למנות לוחות מלובדים, מקושטים (פורמאיקה), שמחיריהם המקומיים היו גבוהים פי שלושה מהמחירים בעולם.

²³ מקדם ספירמן בין 1965 ל-1968 היה גבוה למדי (0.88).

מיתאמי הדירוג של ספירמן (r_s) למדדי הפרש המחירים של תחליפי יבוא,
1968 ו-1972—1974

	1973	1972	1968
1968	—	—	—
1972	—	—	0.45
1973	—	0.94	0.47
1974	0.82	0.80	0.38

ב. יצוא

הפרשי המחירים בין המחיר המקומי לעולמי (מדד הגנה נומינלי) לגבי סחורות יצוא, מוגדרים כחס בין הערך פו"ב של מוצר (בלירות ישראליות, בשער החליפין רשמי) בתוספת כל התמיכות הניתנות ליצוא המוצר, לבין ערכו פו"ב בלירות ישראליות. הפרש המחירים האפקטיבי הוא היחס בין הערך המוסף, הנובע מהיצוא במחירים מקומיים, לערך המוסף במחירים עולמיים.

בניתוח הפרשי המחירים של מגזר היצוא בשנים 1972—1974, יש להבדיל בין שני מגזרי משנה של היצוא: יצוא הענפים, המוכרים את רוב תפוקתם ליצוא (ענפים נוטי יצוא)²⁴, וענפי יצוא, המוכרים את תפוקתם הן לשוק המקומי והן ליצוא (ענפים דו-שוקיים). אופי המוצרים בקבוצה הראשונה אינו מאפשר מעבר משמעותי משוק יצוא לשוק מקומי, בעוד שחלק היצוא בסך המכירות של הענפים, השייכים לקטגוריה השנייה, יכול לגדול באופן משמעותי באמצעות העלאה יחסית בחיסוי היצוא.

יש לציין תחילה, שההבדל בין הרמה הממוצעת של החיסוי המוענק לשתי קבוצות היצוא הנזכרות היה נמוך בשנים 1972—1974 בהשוואה ל-1968; אולם עדיין היתה נטייה לטובת היצוא, שמקורו במגזר המשנה הדו-שוקי. מסקירת מגזר זה נמצא, שבשנים 1972—1974, בדומה ל-1968, היו רמות החיסוי, הניתנות לתחליפי היבוא, שמקורם בענפים אלה, בממוצע גבוהות באופן משמעותי מהרמות הניתנות ליצוא (ראה לוח 8). אולם אין פירוש הדבר, שלתחליפי היבוא בכל ענף במגזר הדו-שוקי היו רמות חיסוי גבוהות יותר לעומת היצוא. מתוך 32 ענפים, הנכללים בקבוצה זו, רק במחציתם היו הבדלים משמעותיים בין רמות החיסוי, הניתנות לתפוקות המיועדות לשני השווקים. חלק מענפים אלה (שוקולד וממתקים, צמיגים, צינורות ברזל ופלדה, ובננות) ניתן להגדרה כענפים מונופוליסטיים (בשוק המקומי), ובמקרה זה ניתן לייחס את הפרשי המחירים בין שוקי היעד לאפליית מחירים מונופוליסטית; אולם, הפרשי מחירים משמעותיים נמצאו גם בענפים הפועלים בשווקים (מקומיים) תחרותיים.

חילקנו את הענפים הדו-שוקיים לשני סוגים עיקריים: ענפים שבהם קיימים הפרשי מחירים משמעותיים בין תחליפי היבוא ליצוא, וענפים שההבדל בהם אינו משמעותי. אכחנה זו נועדה להעריך מהם הענפים שיוכלו להתקדם לקראת מסחר במחירים עולמיים. מצבם של הענפים, שבהם קיימים הפרשי מחירים משמעותיים, יהיה קשה הן בשל התחרות מצד היבוא בשוק המקומי והן בשל חוסר האפשרות להגדלת היצוא.

²⁴ המוצרים בקטגוריה זו הם פרי הדר ומוצריו, אגוזי אדמה, ומינרלים (אשלג, פוספטים וצמנט בחושה). יצוא היהלומים נכלל אף הוא בקטגוריה זו, אולם אינו נכלל בניתוח, מסיבות שצויינו בתחילת המאמר.

מדדי חיסוי לענפים נוטי יצוא ודו־שוקיים, 1968 ו-1972 עד 1974

EPI ²				NPI ¹				
1974	1973	1972	1968	1974	1973	1972	1968	
								יצוא (פרט ליהלומים)
1.08	1.07	1.07	1.22	1.03	1.06	1.04	1.12	ענפים נוטי יצוא
1.07	1.02	1.02	1.44	1.07	1.16	1.11	1.26	ענפים דו־שוקיים
1.12	1.12	1.05	1.19	1.05	1.11	1.08	1.11	סך כל היצוא
								תחליפי יבוא
1.55	1.64	1.72	2.09	1.21	1.29	1.33	1.48	ענפים דו־שוקיים
								ענפים המוכרים בעיקר
1.20	1.26	1.36	—	1.06	1.16	1.21	—	לשוק המקומי
1.23	1.38	1.25	—	1.15	1.23	1.26	—	סך כל תחליפי היבוא

1 NPI — מדד חיסוי נומינלי.
2 EPI — מדד חיסוי אפקטיבי.

כדי למצוא את הגורמים, הקובעים את חלקו של היצוא בסך התפוקה בענפים הדו־שוקיים, נדרש מחקר מפורט בהרבה ממחקרנו. מחקר מעין זה עשוי גם להצביע על הסיבות, המגיעות ענפים רבים בישראל לשוק בעיקר לשוק המקומי.

1. שיעורי התמיכה ליצוא²⁶

שיעורי התמיכה ליצוא היו אחידים למדי בשנים 1972—1974, פרט למגזר הטקסטיל וההלבשה, ששיעור התמיכה בהם מושפע מהיבוא ומתשלומים מקרנות ענפיות²⁶. שיעורים אלו נעו בתחום דלהלן:

מעל ל-5.04 ל"י לדולר	{	1972 : 3 עד 4 אחוזים
		1973 : 6 עד 7 אחוזים
מעל ל-5.64 ל"י לדולר		1974 : ממוצע של כ-3 אחוזים

בשל שיקולים של הקצאת משאבים, יש צורך להעניק שיעורי תמיכה נומינליים שונים לפי אחוז הערך המוסף במטבע חוץ²⁷, הנובע מכל סחורת יצוא. בהסדר "החזר מסים עקיפים" חולק, אמנם, היצוא לחמש קבוצות של ערך מוסף במטבע חוץ, ונקבעה תמורה לדולר, הגדלה עם עליית הערך המוסף במטבע חוץ; אולם במרוצת הזמן חל תהליך של איחוד התמיכות, וכך סווגו ב-1972 מרבית סחורות היצוא בקבוצות הערך המוסף הגבוה ביותר, ולמעשה הונהג שיעור תמיכה נומינלית אחיד כמעט²⁸.

²⁶ פיסקה זו עוסקת בסחורות יצוא ללא יהלומים.

²⁶ ענף אחר שהיו לו שיעורי חיסוי נומינליים גבוהים מאחרים הוא ענף העץ הלבוד. השעורים הגבוהים נבעו מתשלומי היבוא לתשומות המיובאות.

²⁷ ערך מוסף במטבע חוץ מחושב באמצעות הפחתת ערך התשומות המיובאות לשם ייצור המוצר, מערך היצוא פו"ב.

²⁸ בשנת 1974 היו כ-70 אחוזים מיצוא הסחורות (פרט ליהלומים) שייכים לקבוצת הערך המוסף הגבוה ביותר (בין 66 ל-100 אחוזים) מבחינת זכאות להחזר מסים עקיפים.

כאמור, במחצית מ-36 הענפים הדו-שוקיים לא ניכרו הבדלים משמעותיים בין מחירי סחורות שנמכרו בשוק המקומי (Pd) לבין סחורות יצוא (Pe). שיעורי החיסוי (במונחי ל"י לדולר של סחורות אלה ($Pd \approx Pe$)) לא נבדלו באורח משמעותי משער החליפין הרשמי. בענפים מסוימים (סיבי כותנה, חוטי כותנה וכימיקלים) שמרה ההתערבות הממשלתית על מחירים בשוק המקומי, שהיו נמוכים ממחירי היצוא; כתוצאה מכך היו מדדי החיסוי האפקטיביים לתחליפי יבוא בענפים אלו חיוביים, אולם קטנים מאחד. פירושו של דבר: אילו ניתן היה לענפים אלה לפעול במסגרת מחירים עולמיים, היה סך תפוקותיהם עשוי להביא לתוצר (שכר ורווח) גבוה יותר.

בענפים הדו-שוקיים, שמחיריהם בשוק המקומי היו גבוהים באורח משמעותי ממחירי היצוא ($Pd > Pe$), היה הערך המוסף המקומי הנובע מהיצוא נמוך מזה הנובע מתחליפי היבוא, בהנחה שלליצור שני המוצרים השתמשו בכמויות שוות של תשומות ליחידת תפוקה, בעוד שהיה עליהם להסתפק במחיר נמוך יותר לתפוקתם המיוצאת. הנטייה להגדלת הפרשי המחיר האפקטיבי ביצוא בשל גורם זה, קווצה על ידי שיעורים נמוכים על תמיכה נומינלית ליצוא; ההשפעה נטו היתה, בדרך כלל, הפרש מחירים אפקטיבי קטן יותר ליצוא בהשוואה לתחליפי יבוא.

2. התמיכה ביצוא דרך הלוואות בריבית נמוכה (לזמן קצר)

היצואנים בישראל מקבלים הלוואות לזמן קצר (הון חוזר) במטבע חוץ ובלירות ישראליות. ההלוואות במט"ח צמודות לערך המטבע הזר (במונחים של ל"י), ולכן לא ניתן לראותן כהלוואות מסובסדות. לעומת זאת, ההלוואות בלירות ישראליות אינן צמודות, וניתנות בשער ריבית של 6 אחוזים.

רכיב התמיכה בהלוואות במטבע מקומי נאמד כהפרש בין שער הריבית של ההלוואה (6 אחוזים) לבין שער הריבית לזמן קצר ליצרנים בשוק החופשי (חח"ד)²⁹. הפרשי הריבית בשנים 1972—1974 היו כדלקמן:

1972: 12 אחוזים;

1973: 14 אחוזים;

1974: 16 אחוזים.

כפי שניתן לראות מהנתונים בלוח 1, הגדילו הפרשי שערי הריבית, בתקופה 1972—1974, את שיעורי התמיכה ליצוא ב-2 עד 4 אחוזים.

לסיכום ניתן לקבוע, שבסוף 1974 נותר עדיין כר נרחב לפעולה לצמצם את העוותים בסקטור תחלופת היבוא. אם לא יחול שינוי, הרי הרמה הגבוהה והמתמדת של הפיזור בשיעורי החיסוי הנומינליים בסקטור זה — תמשיך להוות מקור להקצאה בלתי יעילה של מקורות, ומכשול בדרך להשתלבותה של ישראל באזור הסחר החופשי של הקהיליה הארופית.

אחת ההתפתחויות החיוביות בתקופה הנסקרת, 1972—1974, לעומת שנים קודמות (1965 ו-1968) היתה הצמצום בהפרשיות שיעורי החיסוי בין סקטור תחלופת היבוא לסקטור היצוא (מ-20 אחוזים ל-8 אחוזים). הואיל ורמת הפיזור של שיעורי החיסוי בסקטור היצוא היא נמוכה, נראה לנו שעל מדיניות הממשלה להתרכז בצמצום הפיזור בסקטור תחלופת היבוא, באמצעות קיצוץ מכסים — ותחילה המכסים הגבוהים מהממוצע.

²⁹ מקור הנתונים: מחלקת האשראי, בנק ישראל.

מדדי היסוּי נומינליים של ענפים דו-שוקיים, 1974—1972

1974		1973		1972		ענפים
NPI_x	NPI_d	NPI_x	NPI_d	NPI_x	NPI_d	
1.03	1.00	1.06	1.00	1.04	1.00	12 מקשה
1.03	0.91	1.06	0.85	1.04	0.93	15 כותנה
1.03	1.00	1.06	1.00	1.04	1.00	20 ירקות
1.03	1.25	1.06	1.46	1.03	1.15	54 בננות
1.00	1.27	1.04	1.60	1.02	1.62	211 שוקולד וממתקים
1.01	1.25	1.04	1.54	1.03	0.92	212 יינות
0.99	1.05	1.03	0.98	0.98	0.95	217 זיקוק שמן
1.06	0.73	1.07	0.58	1.09	0.74	220 חוטי כותנה
1.01	1.16	1.06	1.26	1.06	1.11	221 חוטי צמר
1.34	1.46	1.32	1.43	1.35	1.70	222 חוטים סינטיים
1.12	1.52	1.24	1.53	1.28	1.44	223 בדי כותנה וצמר
1.19	1.59	1.32	1.67	1.23	1.66	225 מוצרי סריגה
1.21	1.70	1.27	1.73	1.25	1.60	230 הלבשה
1.01	1.04	1.05	1.15	1.03	1.00	270 בורסקאות
1.16	1.04	1.23	1.06	1.20	1.08	240 עץ לבד
1.03	1.47	1.06	1.37	1.04	1.40	243 רהיטים
1.01	1.19	1.05	1.24	1.03	1.29	251 מוצרי נייר
1.03	1.25	1.06	1.40	1.03	1.40	280 מוצרי גומי
1.03	1.12	1.06	1.30	1.03	1.30	281 צמיגים
1.01	1.72	1.05	2.05	1.03	1.60	283 מוצרי פלסטיק
1.03	0.82	1.06	1.00	1.04	1.06	290 כימיה בסיסית
1.03	1.25	1.06	1.48	1.04	1.10	291 תרופות
1.01	0.94	1.06	1.05	1.04	1.09	295 חומרי הדברה
1.03	1.24	1.06	1.00	1.03	0.91	301 מוצרי זכוכית
1.01	1.05	1.06	1.16	1.03	1.22	322 מתכות אל-ברזליות
1.03	0.97	1.05	1.24	1.03	1.18	323 צינורות מתכת
1.03	1.22	1.06	1.10	1.03	1.16	330 מוצרי ארמטורה
1.03	1.12	1.06	1.24	1.03	1.30	334 סכו"ם, כלי עבודה
1.03	1.48	1.06	1.57	1.04	1.63	342 מכונות למשקי בית
1.03	1.10	1.06	1.25	1.04	1.33	350 מנועים
1.03	1.12	1.06	1.21	1.04	1.08	351 התקנה חשמלית

תחליפי יבוא : מדרי חיבוי נומינליים, 1968 ו-1972 עד 1974

1974	1973	1972	1968	
ח ק ל א ו ת				
1.02	0.96	1.04	1.26	סך הכול
1.00	1.00	1.00	1.00	12 מקשה
1.00	0.76	1.00	1.17	13 דגנים
1.02	0.85	0.93	1.14	15 כותנה
1.32	1.28	1.27	1.36	17 טבק
1.00	1.00	1.00	1.00	20 ירקות
1.30	0.94	1.13	1.30	30 לול
1.10	0.98	1.00	1.67	31 רפת-בשר
1.00	1.00	1.00	1.13	40 פרי הדר
1.31	0.90	0.90	1.57	50 מטעים נשירים
1.00	1.00	1.00	1.38	51 ענבים
1.40	1.46	1.15	1.00	54 בננות
1.40	1.27	1.16	1.25	70 דייג
מ ז ו ן , מ ש ק א ו ת				
1.01	1.15	1.18	1.30	סך הכול
1.09	0.99	1.02	1.21	203 שימורי ירקות ופירות
1.14	1.12	1.12	1.06	204 מרגרינה
1.28	1.30	1.28	1.32	209 מוצרי טבק
1.18	1.25	1.36	4.60	210 סוכר
1.42	1.60	1.62	1.80	211 שוקולד וממתקים
1.40	1.54	1.60	1.12	212 יינות
1.30	1.21	1.29	1.43	213 בירה
0.95	1.11	1.11	1.50	216 סיגריות
1.17	0.98	1.03	1.04	217 זיקוק שמן
ט ק ס ט י ל , ה ל ב ש ה ו ע ו ר				
1.39	1.36	1.43	1.72	סך הכול
0.82	0.58	0.74	1.60	220 חוטי כותנה
1.30	1.26	1.31	1.57	221 חוטי צמר
1.63	1.43	1.70	1.57	222 חוטים סינטטיים
1.70	1.53	1.44	1.72	223 אריגת בדים
1.78	1.67	1.66	1.80	225 בדים ומוצרי סריגה
1.90	1.73	1.73	1.98	230 הלבשה
1.16	1.15	1.20	1.34	270 בורסקאות
1.58	1.29	1.33	1.45	271 ייצור נעליים
ת ע ש י ו ת ק ל ו ת				
1.17	1.28	1.29	1.42	סך הכול
1.16	1.06	1.08	1.31	240 עץ לבוד
1.65	1.37	1.58	1.56	243 רהיטים
1.17	1.24	1.23	1.40	250 תעשייה בסיסית של נייר וקרטון
1.33	1.24	1.29	1.34	251 מוצרי נייר וקרטון

תחליפי יבוא : מדרי היסוי נומינליים, 1968 ו-1972 עד 1974

1974	1973	1972	1968	
מינרלים וכימיקלים				
1.21	1.38	1.35	1.52	סך הכול
1.00	1.00	1.00	1.12	120 אשלג
1.00	1.00	1.00	1.12	199 פוספטים
1.35	1.40	1.40	1.57	280 מוצרי גומי
1.25	1.30	1.30	1.45	281 צמיגים
1.92	2.05	1.75	1.68	283 מוצרי פלסטיק
0.92	1.00	1.06	1.53	290 כימיה בסיסית
1.40	1.48	1.57	1.60	291 תרופות
1.55	1.55	1.55	1.62	294 צבעים ולכות
1.05	1.05	1.09	1.44	295 חומרי הדברה
1.39	1.00	0.91	1.61	301 מוצרי זכוכית
1.12	1.05	1.05	1.31	309 מינרלים אל-מתכתיים לגמ"א
תעשיות מתכת				
1.13	1.25	1.30	1.36	סך הכול
1.08	1.00	1.15	1.41	320 תעשייה בסיסית לברזל ופלדה
1.18	1.16	1.22	1.10	322 מתכות אל ברזליות
1.09	1.24	1.18	1.46	323 צינורות מתכת
1.36	1.10	1.26	1.46	330 מוצרי ארמטורה
1.10	1.10	1.10	1.20	331 מוצרי פרי
1.21	1.34	1.42	1.42	332 תעשיית תייל
1.45	1.48	1.49	1.35	333 מכשירי בישול וחימום
1.25	1.24	1.30	1.69	334 סכו"ם וכלי עבודה
1.20	1.20	1.27	1.29	335 מוצרי מתכת מבניים
1.15	1.12	1.22	1.17	340 מכונות לתעשייה ובניין
1.23	0.80	0.82	1.02	341 מכונות לחקלאות
1.66	1.57	1.63	1.73	342 מכונות למשקי-בית ולשירותים
1.19	1.24	1.25	1.35	343 מדחסים וציוד שאיבה
1.23	1.25	1.33	1.47	350 מנועים ושנאים
1.25	1.21	1.17	1.30	351 התקנה חשמלית
1.30	1.39	1.45	1.44	352 סוללות ומצברים
1.66	1.81	1.91	2.12	354 רדיו וטלוויזיה
1.68	1.68	1.68	1.57	360 מכונות, משאיות

יצוא: מדדי היסודי נומינליים, 1968 ו-1872 עד 1974

1974	1973	1972	1968		
1.15	1.06	1.04	1.00	מקשה	12
1.15	1.06	1.04	1.13	כותנה	15
1.15	1.06	1.04	1.27	בוטנים	16
1.15	1.06	1.04	1.19	ירקות	20
1.12	1.01	1.03	1.15	לול	30
1.15	1.06	1.04	1.12	פרי הדר	40
1.15	1.06	1.03	—	בננות	54
1.15	1.06	1.04	1.13	שמורי ירקות ופירות	203
1.13	1.04	1.03	1.12	יינות	212
1.11	1.03	0.98	1.04	זיקוק שמן	217
1.19	1.07	1.09	1.54	חוטי כותנה	220
1.13	1.06	1.06	—	חוטי צמר	221
1.50	1.32	1.35	1.50	חוטם סינטטיים	222
1.25	1.24	1.28	1.43	אריגת בדים	223
1.33	1.32	1.23	1.24	בדים ומוצרי סריגה	225
1.35	1.27	1.25	1.29	הלבשה	230
1.13	1.05	1.03	1.13	בורסקאות	270
1.30	1.23	1.20	1.41	עץ לבוד	240
0.87	0.85	0.85	1.01	תעשיית יהלומים	310
1.15	1.06	1.03	1.12	צמנט נחושת	101
1.15	1.06	1.03	1.12	אשלג	120
1.15	1.06	1.03	1.12	פוספטים	199
1.15	1.06	1.03	1.13	צמיגים	281
1.13	1.05	1.04	1.07	מוצרי פלסטיק	283
1.15	1.06	1.04	1.12	כימיה בסיסית	290
1.15	1.06	1.04	1.10	תרופות	291
1.13	1.06	1.04	—	חומר הדברה	295
1.13	1.05	1.03	1.06	צינורות מתכת	323
1.15	1.06	1.03	1.10	מוצרי ארמטורה	330
1.15	1.06	1.03	1.10	סכ"ם וכלי עבודה	334
1.15	1.06	1.04	1.10	מנועים ושנאים	350
1.15	1.06	1.04	1.10	התקנה חשמלית	351